

ből kiérezzük a megértést is, nem jellemző rá a túlélő fölénye, nem él vissza helyzetével, a „későbbi okosság” tényével, s ironiája önmagára is irányul, saját magát is célba veszi, legyen szó akár ifjúkorának idejéről, akár mai mindennapjairól.

TOLDI Éva

ÚJRA ÖSSZEROPPANVA

Burány Nándor: *Margit-híd*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1991

Bevezetésképp – essünk rajta túl mielőbb – pár szót a könyv szerkesztői ötlet születe szedésétől. Arról, hogy az oldalak tükre képregényszerűen formáz homokórát, kelyhet, köcsögöt vagy amforát, itt-ott talán a szövegben foglaltakra is utalón, több-kevesebb teret kínálva a beelélő fantáziának. Csak hát az író eszköze a szó, mi értelme effélével „megtámasztani”. Megáll az önmagában is... illetve vagy megáll, vagy nem. Olyanféle közérzetű regényben legalábbis, amilyen a Margit-híd, meg kell állnia. „Összeroppanás-regény”-ként, illetve „csödregény”-ként – mivel e regénytípus itthoni változatának címkéző megnevezését akár Burány Nándortól is kölcsönvehetnénk. Két regényének címe is utalva, melyek közül az elsöben, az *Összeroppanás*ban először esik szó a szóvátehetetlenről, azokról a tömegvérengzésekről, amelyeknek 1944 utolsó hónapjaiban nagyszámú vajdasági magyar esett áldozatául. Amiért is Burány vékony könyvecskéjének főtémája mintha csak alkotója egész további működését is meghatározta volna, legfőképpen annak sokszor önmarcangolásig menő lelkiismeret-vizsgáló alaphangját illetőleg. Akár még a Kamanci Balázsban is, történelmi regényírásunk e jelentősnek számító alkotásában.

Úgy, ahogy most is, hosszú idő után újra visszatérve jelenünkhöz és közelmúltunkhoz. Valóságunk olyan vetületeit is regénye tárgyává téve, amelyekről nemrég legfeljebb íróasztalfiókjának írhatott volna. Alapjában véve alteregójának tekinthető történelemtanár-figurájával mondatva el sok mindent arról, ami az elmúlt évtizedekben benne felgyülemlett, s ami nyilvánvaló teherként nehezedett rá – és mindannyiunkra. Mindazt megkísérelve érzékeltetni, ami, ha megfelelő felállításban játszanak össze a dolgok, alkalmasint összeroppantó is lehet, hídkorlát közelébe taszító, ha úgy akarjuk. Elvezetve egészen a... na, nem a végső tettig, hanem csak egy búcsúlevélig. Burány hőse ugyanis ennek megírása céljából zárkózik be a szállodai szobájába a pesti Margit híd közelében, annak érdekében tehát, hogy indítékait vegyes házasságából származó s eképpen „vegyes tudatú” fia számára próbálja meg papírra vetni. Vagy inkább a maga számára önteni szóba: miért is vagyunk képtelenek, bármennyire szeretnénk is, tulajdon árnyékunk átugrására, mindenekelőtt nemzet(iség)i hovatartozásunk tekintetében. Olyan felelősségteljes, sőt aggályoskodóan lelkiismeretes emberként legalábbis, amilyennek Burány Nándor történelemtanárát megismerhetjük. Múltja formálta alkattá adódóan, illetve múltjától elválaszthatatlanul, ideértve orvul lelőtt csendőrpapját is (akiről végül is nem tudhatja, nem volt-e tevékeny résztvevője a gyászos emlékü újvidéki razzának) és anyja bestiális megölését a fordulat után. De idetartozik nevelőapja

bátyjának eleste is a Don-kanyarban, szemben a harmadik fitestvér inkább szégyellt, semmint büszkélkedésre készített kommunista mártír voltával – mindazzal együtt tehát, ami talán kissé túlsűrítetten is nehezedik Burány hősére. Legfőképpen kisebbségi magyar mivoltára. Sors meghatározta helyzetére tehát, amire egyébként tantestületi perpatvarok éppúgy emlékeztetik, mint a kultúrmunkáját nyomon kísérő árgus pillantások, együtt a „falak fülei”-vel is, akarata ellenére kényszerítve felismerni az előbb-utóbb fel nem ismerni lehetlent: hogy ti. hovatarozástudatunk kérdése enyhén szólva is bonyolult, nem lehet a történelem önkénye megszabta országhatárok pusztá függvénye. Alkalmassint akkor is érthetővé téve a magyar történelem iránti mind fokozottabb történelemtanári érdeklődést, ha úgy érezzük, érzékeltetésére a szerző kevésbé kéznél levő szimbólumokat is találhatott volna Vereckénél vagy Ópusztaszernél. Bármennyire igaz legyen is, hogy nemzeti történelmünk nem ismerése mind riasztóbb felzavódásunk okai közt is ott szerepelhet.

Mert baj egy kicsit, ha az íróban kevés a banalitásiszony, ha nem viszolyog eléggé a közhelyektől. Amiért a szándék így könnyen csak szándék maradhat. Túlságosan is eleve nyilvánvaló célzattal bukkanva fel minduntalan a regény lapjain – attól tartok, az elrugaszkodást megkönnyítő fenék közelségének köszönhetően. Ahelyett, hogy a megfelelően kimélyített meder a lemerüléshez nyújtana inkább lehetőséget.

Mert ennek is és sok minden másnak is valahogy másmilyennek kellene lennie, mélyebbnek, kevésbé kézenfekvőnek. Ahhoz, hogy a szerző által elképzelt regényanyag hitelessé lehessen, étellel telítődhessen. Egyénítettebben leírtnak és kevésbé elnagyoltan elmondottnak is. Alkalmassint pedig bátrabban merülve bele a részletekbe is, mivel így a szöveg egyik-másik megoldása egyenesen vitára készítet: „... mellékes, hogyan zajlott le a beszélgetés”, jegyzi meg ugyanis egy helyen a búcsúlevél írója, méghozzá egy (számomra is ismerős) erőszakkal felfújtt „nemzetiségi kilengés” kapcsán, nagyon is a „dehogy mellékes!” ellenvetését kiváltóan. Mivel éppen itt, a beszélgetés megelevenítése kínálhatna alkalmat emberábrázolásra és atmoszférateremtésre, behatóbb megmutatására a történeteknek, ideértve a főszereplőben lejátszódókat is, nemcsak azzal ismertetve meg az olvasót, amit itt kimond, hanem azzal is, amit elhallgat, egyszerűen itt mutatkozhatna meg sok minden mindabból, ami egy regényt csakugyan regénnyé is tesz. Nem okvetlenül a terjedelem növelése árán, inkább csak bizonyos, lehetőleg találóan ható villanások segítségével. Annál is inkább, mivel egyes részek nemegyszer éppen színtelenségük és jellegtelenségük folytán tűnnek terjengőseknek, sőt feleslegesnek. Olyanfélék, mint: „... ezek az új ismeretek feltételeket nyújtottak ahhoz is, hogy felismerjem a helyünket, helyzetünket itt Bácskában, a Kárpát-medence déli peremén, segítettek megérteni, mit jelent magyar kisebbségnek lenni Európának ezen a részén, s a második világháború után; azt hiszem, mindezekre szüksége van az embernek, hogy saját érdekei és a közösség szempontjából is helyes álláspontot alakíthasson ki a különféle társadalmi jelenségekkel és folyamatokkal kapcsolatban.” Mert hát akárhogy legyen is, itt azért az jut eszünkbe: bárcsak Burány regényéről beszámolva írhatnánk le a fentieket, ha nem is egészen így, ahelyett hogy magában a regényben találjuk őket. Vagyis Burány jobbára ilyenféle magyarázatásokkal és moralizálgatásokkal tölti meg regényének oldalait, különböző általánosítások segítségével igyekezve elmondani az elmondandókat, ahelyett hogy az ilyenféle tanulságok levonását olvasóira bízna inkább, hagyva, hogy azokat bizonyos megelevenített részletekből, valósnak tetsző epizódok-

ből, önmagukért beszélő esetekből magunknak összerakhassuk. Cseppben mutatva meg. . . na, nem a tengert, inkább a magunk pocsolóját csak.

Nem kevésbé pedig regényhősének belső világát. Mivel így annak drámájáról, aheyyett hogy átélhetnénk valamiképpen, inkább csak tudomást szerzünk. S ugyanígy dúlt-ságáról is a búcsúlevélírás óráiban, amit a szöveg meg-megszakadása, az egyes mondatok befejezetlensége, inkább látszatzmegoldásként érzékeltet csak, anélkül hogy a szabad asszociációs átváltások hitelessége tenné azokat meggyőzőkké is, akár valóban megírt búcsúlevél részeként, akár olyan belső monológ elemeiként, amely a maga törvényei szerint áramlik az elbeszélő tudatában. Mert alighanem éppen ez az utóbbi lehetett volna a jobbik megoldás: képszerűen vonultatni fel a főszereplő életének azokat az eseményeit, amelyeket e válság megvilágította pillanatokban fordulópontnak érez, s kelteni így életre sorsát meghatározó élményeit, láthatóvá és tapinthatóvá téve környezetét is; mind a tárgyi világot, mind az őt körülvevő emberhalmazt, megfelelő reflexiók kíséretében. Vagyis több keserűséggel, iróniával, szarkazmussal, netán morbid humorral szólalni meg, alkalmasint cinizmussal is – ámbár ez már beállítotttság kérdése vég-eredményben. Illetve ízlés dolga. Mert megtehette volna éppen a szerző választotta halálos komolyság is, ha nem vész bele a szürkeségbe. Ahonnan egy-két pillanatra képes csak kiemelkedni. A regény vége felé például, ott, ahol Krizsánról esik szó, az öreg énektanárról. Vagyis ha Buránynak több helyütt sikerül legalább ilyen szinten az ábrázoló és megelevenítő légkörteremtés, ha több türelemmel közelítve tárgyához sikere-
sebben áll ellen az elnagyolás kísértésének, valószínűleg közelebb is kerül céljához. Fő-
leg ha körültekintőbben építkezik is, mivel így, a hevenyészve felvetett szálak türelmet-
len ejtése és elvarratlansága miatt több minden nem is értünk igazán, mindenekelött
feleségének, Radojkanak egy-két futólagos utalásban említett balesetét érezve tisztá-
zatlanok. Pedig hogy mi történt az asszonnyal, mégiscsak jó volna tudni: életben ma-
radt-e vagy sem, s ha nem, mennyiben lehet ezért a főhős felelős, nem szólva arról,
hogy e házasság anatómiájának feltárása, felbomlási folyamatának megmutatása talán
önmagán túlmutatóan is modellértékű lehetett volna. Amiként egészében is valahogy
túl kevés az adat ahhoz, hogy az elbeszélő motiváltságát belőlük magunknak felépít-
hessük, így ugyanis a hotelszobában búcsúlevelet író történelemtanár öngyilkosság pe-
remére sodródottságát, bármennyire érezzük is a ránehezedő terhek nyomasztó súlyát,
anélkül érzékeljük csak, hogy idevezető útján a szó igazi értelmében is nyomon követ-
nénk. Problémáit így, főleg mert ismerősek számunkra, agyunkkal értjük csak – sajnos
igencsak távol attól, hogy bekerítetttségét és kiúttalanságát át is érezzük.

Amikor meg mégsem veti vízbe magát a Margit híd korlátján át, végképp nem tud-
juk komolyan venni. S nyilván nem tudnánk akkor sem, ha történetesen nem az 1988-
as ősz újvidéki joghurtforradalmának hírére áll el végül is szándékától, s nemcsak
azért, mert ami ott történt, a maga nemében és a maga idején sem volt éppen túl bizta-
tó, eltekintve az azóta végbementektől, mindattól tehát, amit persze mégsem lehetett
előre látni, és hát az ember ugyebár többnyire mégiscsak remél, vagy legalább megpró-
bál kivárni: nézzük csak, mi is lesz ebből. . . Hanem mert más aktuálisnak érezni egy
regényt, netán igaznak is, egyetérteni mondanivalójával, esetleg „hasznosnak” látni, s
más élvezni is. Vagy inkább megrendülni tőle, ahogyan azt a tárgya kívánná.

VARGA Zoltán